

Секція: Історичні науки

Стуканова Юлія Ростиславівна

кандидат історичних наук, доцент

Горлівський інститут іноземних мов

м. Бахмут, Україна

МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВІ ТА ФІНАНСОВІ УМОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ХУДОЖНИКІВ ДОНБАСУ В 1950-ті – 1960-ті РОКИ

Умови роботи значною мірою впливають на творчість художника. Сприятливі матеріально-технічні та побутові умови здатні помітно полегшити працю митця, прискорити її, сприяти удосконаленню художніх творів, і, навпаки, подолання складних умов діяльності відбирає час, відволікає від власне творчого процесу, здатне обмежувати можливості художника на шляху до виготовлення витвору мистецтва. Вивчення розвитку образотворчого мистецтва в Донбасі потребує висвітлення й цього аспекту, оскільки, по-перше, допомагає осмисленню особливостей розвитку художньої сфери, а, по-друге, розкриває деякі питання повсякденного життя художників регіону.

В історіографії культурних процесів Донецького краю означена проблема вивчена недостатньо. Зокрема, частково вона накреслена у наукових статтях та підрозділі дисертації авторки на матеріалі умов діяльності літераторів та митців [20, арк. 145–156; 21; 22].

У даній розвідці планується висвітлити матеріально-технічні та побутові умови діяльності художників Донбасу в 1950-ті – середині 1960-х рр., для чого необхідно з’ясувати міру забезпеченості художників виробничими приміщеннями протягом означеного періоду та, як результат, умови їх роботи; проаналізувати рівень заробітної плати митців; простежити залежність гонорару за художній твір від його тематики.

Під термінами «Донбас», «Донецький регіон» розуміється територія сучасної Донецької і Луганської областей. У період, який розглядається, відбулися зміни у назвах обласних центрів регіону: до 1959 р. м. Луганськ мало назву Ворошиловград, м. Донецьк до 1961 р. – Сталіно.

Основу джерельної бази роботи склали архівні документи: матеріали фондів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ України), фонд 581 «Спілка радянських художників України Спілки радянських художників СРСР, м. Київ»; Державного архіву Донецької області (далі – Держархів Донецької обл.), фонди Р-3472 «Сталинский обком профсоюза работников культуры Сталинского облсовпрофа г. Сталино», Р-5180 «Донецкое отделение Художественного фонда УССР», Р-5181 «Сталинское областное производственно-творческое кооперативное товарищество художников «Укоопхудожник»»; Державного архіву Луганської області (далі – Держархів Луганської обл.), фонд Р-2426 «Обласне управління культури виконавчого комітету Ворошиловградської обласної Ради народних депутатів» [1–16]. Також фактичні дані надають матеріали періодичної преси (зокрема, газета «Луганская правда») та усноісторичні джерела (інтерв'ю, взяте авторкою у членкині Національної Спілки художників України, заслуженої художниці України Поліни Шакало) [18; 23].

Для художнього життя Донбасу в означений період була характерною проблема відсутності або нестачі приміщень для роботи художників, яка знайшла певною мірою вирішення протягом кінця 1950-х – першої половини 1960-х рр. В обласних містах регіону – Сталіно, Ворошиловграді, а також Жданові (суч. м. Маріуполь) бракувало не тільки приміщень для виділення окремим художникам під індивідуальні майстерні, а й безпосередньо для діяльності творчих організацій, що значно ускладнювало роботу митців краю. Наприклад, нерідко з цих причин художники з вже затвердженими ескізами не мали змоги

приступити до створення самої картини. Більшість художників в другій половині 1950-х рр. були вимушені працювати на місцях у замовника [9, арк. 16; 10, арк. 14; 13, арк. 16, 26, 27, 44; 14, арк. 7; 15, арк. 1].

Часом невирішеність питання умов праці ставала причиною виїзду художників з регіону. Зокрема, в Ворошиловградській області вказані негаразди поряд з іншими факторами (незадовільні житлові умови) спричинили полишення відділення СХУ частиною художників (заслужений діяч мистецтв УРСР В. Агібалов, художники В. Кравченко, М. Кудінов, Ф. Костенко та ін.). Між тим, вказані художники мали певні досягнення в області радянського образотворчого мистецтва. Так, В. Агібалов на момент від'їзду вже був учасником Республіканської та Всесоюзної виставки, В. Кравченко – учасником Декади українського мистецтва в Москві [12, арк. 26, 28, 37; 23].

Матеріали вказують на те, що митці Донбасу дуже очікували на завершення будівництва художніх майстерень. Наприклад, голова Ворошиловградської організації СХУ В. Мухін виступав під час обласної наради творчих працівників в 1958 р.: «Хотілося б, щоб нам допомогли добудувати майстерні, бо ми буквально задихаємося, працювати ніде, ми тулимося у тов. Колосова [директор краєзнавчого музею м. Ворошиловграду – С.Ю.], він нас лає...» [11, арк. 32–33].

Владою були здійснені кроки для вирішення вказаної проблеми. Так, на початку 1958 р. було побудовано скульптурно-художні майстерні в м. Сталіно, в 1959 р. була створена будівля в м. Луганську, а наприкінці 1964 р. – в м. Жданові. В новостворених будівлях та інших приміщеннях з кінця 1950-х рр. художники, в першу чергу, члени Спілки, стали одержувати індивідуальні майстерні. Так, в м. Донецьку в 1961 та 1962 рр. індивідуальними майстернями було забезпечено по п'ятнадцять художників, в 1963 р. – 17 осіб, в 1964 р. – 47 осіб [1, арк. 207, 247–249; 2, арк. 2; 5, арк. 8; 6, арк. арк. 9; 7, арк. 98; 23; 8, арк. 32].

Разом з тим, необхідно констатувати, що державні заходи не могли повністю забезпечити планомірно зростаючі художницькі колективи Донецького регіону. Так, більшість художників на початку 1960-х рр. працювали по 2 особи на один квадратний метр, скульптори – по одному на 25 квадратних метрів [8, арк. 32].

Для прикладу, представник обкому профспілки під час III-го пленуму Сталінського обласного комітету профспілки працівників культури (15 грудня 1960 р.) зобразив присутнім умови роботи живописного цеху нещодавно створених майстерень: в приміщенні, позбавленому кватирок, витягувальних шаф ба навіть вентиляторів працювало 50 осіб з полотном приблизно в один квадратний метр кожний. Це при тому, що картини писали фарбами на розчинниках, які швидко випарюються, значно отруюючи повітря. «Коли заходиш в цей цех, дивуєшся, як можна там дихати, тим не менш, люди там працюють», – констатував доповідач [1, арк. 207, 247–249].

Специфіка професії скульпторів обумовила те, що їхні умови праці в регіоні знаходились на гіршому рівні забезпечення. Це було пов'язане з браком майстерень (кожен митець потребував значних площ), застарілою технікою, напівкустарним обладнанням [16, арк. 8]. Відсутність належної техніки компенсувалась докладанням значних фізичних зусиль. Створенню пам'ятника скульптури передувала велика підготовча робота: пошукові варіанти з гіпсу, цементу, оргскла тощо, архітектурні проекти [17, с. 120]. Для прикладу, скульптор за професією Поліна Шакало знайшла себе в живописі, оскільки мешкання в області (Волноваський район) позбавляло можливості працювати за фахом [18].

Питання про рівень заробітку художників, які входили до складу обласних відділень художницької Спілки, постає дещо неоднозначним. Так, певні інформації середини 1950-х рр., винайдені в доповідях під час конференцій, засідань тощо, статистичні дані початку 1960-х рр. наводять

на висновок про доволі значний прибуток, який одержували митці. Водночас, матеріали за 1950-ті рр., що містять виступи та листування художників, наводять й протилежні факти: нерегулярність заробітку митців, «скромні зарплати» художників, які не гналися за замовленнями та нарядами, а віддавали перевагу творчій роботі [22, с. 340–341].

Наведемо фактичні дані. Система гонорарної оплати надавала можливості вищого заробітку. Так, за виконання одного замовлення художник міг одержати суму, яка дорівнювала розміру місячної, а іноді й кількамісячної середньостатистичної зарплати в СРСР. Зокрема, в 1962 р. скульптурна фігура К. Маркса скульптора П. Гевеке була оцінена в сумі 2300 крб., «Піонерка» Л. Казанської – в сумі 600 крб., пейзаж «В Донбасі» художника Є. Грейліха – в сумі 300 крб. Оплата залежала від розмірів витвору мистецтва, зокрема, ціла низка пейзажів оцінювались в розмірі 30, 50, 70 крб. тощо [3, арк. 8, об., 28, об., 44]. Гонорари скульпторів були вище, ніж у живописців, що закономірно.

Вивчені матеріали (скарги художників під час конференцій, проведене інтерв'ю) вказують на те, що на практиці періоди доброї забезпеченості замовленнями чергувались з кількамісячною їх відсутністю, коли митці майже не мали джерел прибутку [15, арк. 121; 18]. Окрім того, вирахування від суми гонорару були досить значними: 25% творчого податку й 10% податків з «обороту» [15, арк. 121].

Серед недоліків системи гонорарів була й залежність від тематики і жанрової специфіки (ідеологічна тема оплачувалась в кілька разів вище), а не від художньої якості твору. Наприклад, за виконання картини «Ленін за роботою» розміром 150 на 100 сантиметрів художник І. Кириченко одержав гонорар 640 крб., тоді як його колезі по товариству В. Гладкому за морський пейзаж розміром 147 на 111 сантиметрів було виплачено 200 крб., тобто втричі менше [3, арк. 7, об.; 4, арк. 4].

Необхідно підкреслити, що виробничі завдання Всеукраїнського товариства «Укоопхудожник» обумовлювали те, що творча робота складала в ньому не більше 20 % плану. Сказане пояснює факт, що до середини 1950-х років заробіток рядових художників, чия робота мала виконавчий характер, часто був вищий, ніж у членів Спілки художників, а в подальшому (завдяки крокам, здійсненим державою, зокрема, утворенню Художнього фонду УРСР 1959 р. та ліквідації «Укоопхудожника» 1963 р. [19, с. 221, 223]), хоч і поступався, проте залишався на високому рівні. У результаті, прибуток художників-оформлювачів у 1,5-2 рази перевищував прибуток живописців [20, арк. 152].

Отже, протягом 1953-1964 рр. у своїй творчій діяльності художники Донбасу стикалися з матеріально-побутовими труднощами, головна з яких полягала у відсутності приміщень. Частково ця проблема була вирішена владою. Оплата праці художників визначалася системою гонорарів (які часом були досить високими), яка включала певні ризики, на практиці прибутки не завжди були стабільними. Існувала шкала в оплаті творів мистецтва залежно від ідеологічного навантаження теми та жанрів.

Література:

1. Держархів Донецької обл. Ф. Р–3472, оп. 1, спр. 38, 50 арк.
2. Держархів Донецької обл. Ф. Р–5180, оп. 1, спр. 6, 50 арк.
3. Держархів Донецької обл. Ф. Р–5180, оп. 1, спр. 8, 49 арк.
4. Держархів Донецької обл. Ф. Р–5180, оп. 1, спр. 9, 73 арк.
5. Держархів Донецької обл. Ф. Р–5180, оп. 1, спр. 16, 57 арк.
6. Держархів Донецької обл. Ф. Р–5180, оп. 1, спр. 25, 75 арк.
7. Держархів Донецької обл. Ф. Р–5180, оп. 1, спр. 45, 112 арк.
8. Держархів Донецької обл. Ф. Р–5180, оп. 1, спр. 46, 97 арк.
9. Держархів Донецької обл. Ф. Р–5181, оп. 1, спр. 47, 84 арк.
10. Держархів Донецької обл. Ф. Р–5181, оп. 1, спр. 56, 83 арк.

11. Держархів Луганської обл. Ф. Р–2426, оп. 1, спр. 96, 34 арк.
12. ЦДАМЛМ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 347, 63 арк.
13. ЦДАМЛМ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 353, 20 арк.
14. ЦДАМЛМ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 471, 16 арк.
15. ЦДАМЛМ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 478, 285 арк.
16. ЦДАМЛМ України, ф. 581, оп. 1, спр. 1125, 53 арк.
17. Костина Е. В. Скульптор и город. Творческие биографии мастеров Донеччины. В. М. Костин (1917–1995) // Проблемы містобудування і архітектури. 2006. № 3 (59).
18. Розповідь П. А. Шакало, членкині Національної Спілки художників України, заслуженої художниці України (Адреса: 83001, м. Донецьк, вул. Герцена, 38/13). Запис автора. 10.07.2010 р.
19. Стуканова Ю. Р. Институалізація творчих спілок та колективів у Донецькому регіоні в 1950–1960-ті рр. // *Along Clio’s Ways... Topical Problems of Modern Historical Science* : St. № : 3. 2020. С. 213–228.
20. Стуканова Ю. Р. Культурна еліта Донбасу в 1953–1964 роках : Дис... канд. наук : 07.00.01 / Стуканова Юлія Ростиславівна. Донецьк, 2010. 180 арк.
21. Стуканова Ю. Р. Матеріально-технічне та кадрове забезпечення театрів Донбасу в 1953–1964 роках // *Нові сторінки історії Донбасу : Збірник статей. Кн. 13/14 / Заст. гол. ред. О. В. Стяжкіна. Донецьк: ДонНУ, 2007. С. 179–193.*
22. Стуканова Ю. Р. Художники Донбасу між творчістю і ремісництвом: особистий вибір та вплив умов діяльності (на матеріалі 1950-х років) // *Історичні і політологічні дослідження: наук. журнал / [під ред. П. В. Доброва]. 2008. № 1–2. С. 337–344.*
23. Тищенко П. Служить народу. О творчестве художников и скульпторов Луганска // *Луганская правда. 1959. 11 марта.*